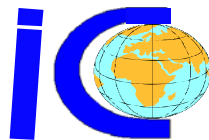


**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ**

**СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА**

**Збірник наукових праць**

**Випуск 6**



**Київ — 2003**

**ББК 60.5**

**С 69**

**С 69 Соціальні виміри суспільства.** Збірник наукових праць. Випуск 6. – К.: Інститут соціології НАН України, 2003. – 438 с.

**Social dimensions.** Collection of scholar works. Issue 6. – К.: Institute of Sociology of NAS of Ukraine, 2003. – 438 p.

**ISBN 966-02-2889-9**

Авторами збірника є працівники науково-дослідних установ та вузів України, докторанти та аспіранти включно. Розрахований на широке коло читачів, які цікавляться науковою інформацією про сучасне українське суспільство та його образ у свідомості людей.

The authors of the collection are the scholars and post-graduate students of the research institutions and higher education establishments of Ukraine. The collection will be useful for the general reading public that is interested in research information on the modern Ukrainian society and its image in social consciousness.

**ББК 60.5**

Авторські права застережені. При використанні матеріалів даної публікації посилання на видання обов'язкове.

Наукові рецензенти:

*І.Мартинюк*, доктор соціологічних наук

*В.Пилипенко*, доктор соціологічних наук

*Ю.Саєнко*, доктор економічних наук

Відповідальний редактор

*В.Тихонович*, кандидат філософських наук

*Затверджено до друку Вченою радою Інституту соціології НАН України. Протокол № 8 від 20.11.2002*

**ISBN 966-02-2889-9**

© Інститут соціології НАН України,  
2003

*Н.Бойко,  
кандидат соціологічних наук*

### **ТЕНДЕНЦІЇ ЛОКУС КОНТРОЛЮ У РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУПАХ**

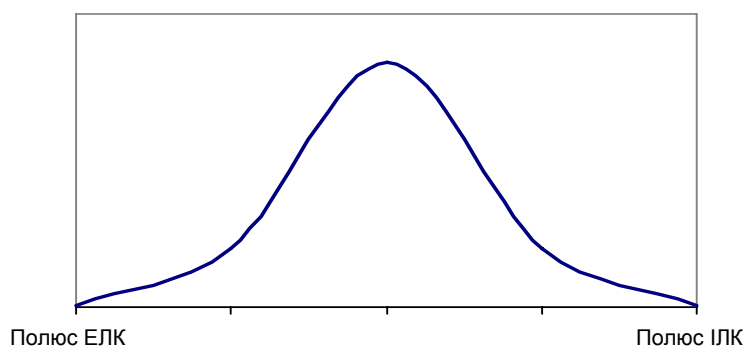
Локус контролю розглядається як важливий особистісний феномен, що детермінує перебування людини в соціальному середовищі. Люди різняться між собою тим, де вони локалізують контроль значущих для себе подій. Можливі два полярні типи такої локалізації, чи локус контролю: екстернальний та інтернальний. У першому випадку людина думає, що події, які відбуваються з нею, є результатом дії зовнішніх сил. У другому випадку людина інтерпретує значущі події як результат своєї власної діяльності. При більш детальному аналізі локус контролю містить у собі, «по-перше, світоглядний елемент – уявлення про те, як взагалі керується світ; по-друге, індивідуальне почуття особистого контролю: чи вважає людина себе хазяїном власного життя; по-третє, пов'язану з цим систему самооцінок і критеріїв» [1].

Говорячи про особливості даної типології, зазначимо, що вони не є взаємовиключними поняттями, моменти і інтернальності, і екстернальності присутні в кожній людині, про показник локус контролю можна говорити лише в плані домінування одного локусу над іншим, як визначальний тип. Таким чином, даний конструкт варто розглядати як континуум, що має на одному полюсі виражену екстернальність (зовнішній локус контролю – ЕЛК), а на іншому – інтернальність (внутрішній локус контролю – ІЛК). Будь-якій людині властива певна позиція у межах континууму, що пролягає від екстернального до інтернального полюсу (типу) і в ідеалі передбачає переважне розміщення значень позиціонування локус-контрольних характеристик у середній частині поля даного континууму з

поступовим зменшенням їхньої кількості до полюсів. Наявно таке ідеальне розміщення показників локус контролю особистості відповідає нормальному розподілу, що припускає розміщення змінних як симетричну унімодальну опуклу криву, віссю симетрії якої є вертикаль (*графік 1*).

*Графік 1*

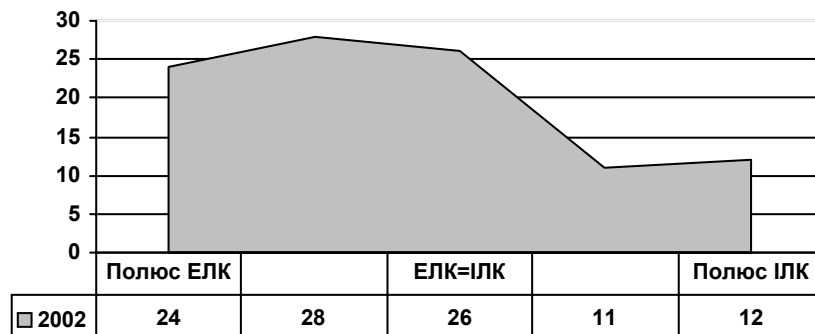
**Ідеальне розміщення локус-контрольних тенденцій**



Реальна картина розподілу тенденцій локус контролю за результатами соціологічного опитування українських респондентів, проведеного в 2002 р., отримана при відповіді на запитання «Як Ви вважаєте, від чого здебільшого залежить те, як складається Ваше життя?», що передбачало такі альтернативні варіанти для відповіді: «здебільшого від зовнішніх обставин» (полюс ЕЛК); «деякою мірою від мене, але переважно від зовнішніх обставин», «однаковою мірою від мене і від зовнішніх обставин», «більшою мірою від мене, ніж від зовнішніх обставин» (площина середніх значень показника); «здебільшого від мене» (полюс ІЛК) (*графік 2*).

**Графік 2**

**Як Ви вважаєте, від чого здебільшого залежить те, як складається Ваше життя? (%)**



У науковому середовищі, переважно психологічному, переважає розуміння локус контролю як незмінної особистісної риси, притаманної кожній людині. Водночас теорія Дж.Роттера, який впровадив дане поняття в науковий обіг, початково пропонувала розуміння локус контролю як феномена, сформованого в соціальному середовищі, визначаючи в такий спосіб соціальну природу його формування. Необхідно зазначити, що саме соціальна зумовленість формування і розуміння локусу контролю є головною особливістю цієї теорії. Роттер вказує на те, що «головних або основних типів поведінки можна навчатися в соціальних ситуаціях, і ці типи поведінки складним чином, безпосередньо пов'язані з потребами, що можуть бути задоволені тільки за посередництва інших» [2].

Акцент на важливості соціальних і когнітивних факторів у поясненні соціального навчання людини значно розширює можливості розгляду цього питання. Поведінка людини визначається очікуванням, що дана дія призведе, в остаточному підсумку, до майбутніх заохочень. Ключ до пророкування того, що людина буде робити в

даній ситуації, лежить у розумінні потенціалу соціальної поведінки. Під цим терміном розуміється імовірність даної поведінки, «що зустрічається в якійсь ситуації чи ситуаціях у зв'язку з якимось одним підкріпленням чи рядом підкріплень» [3].

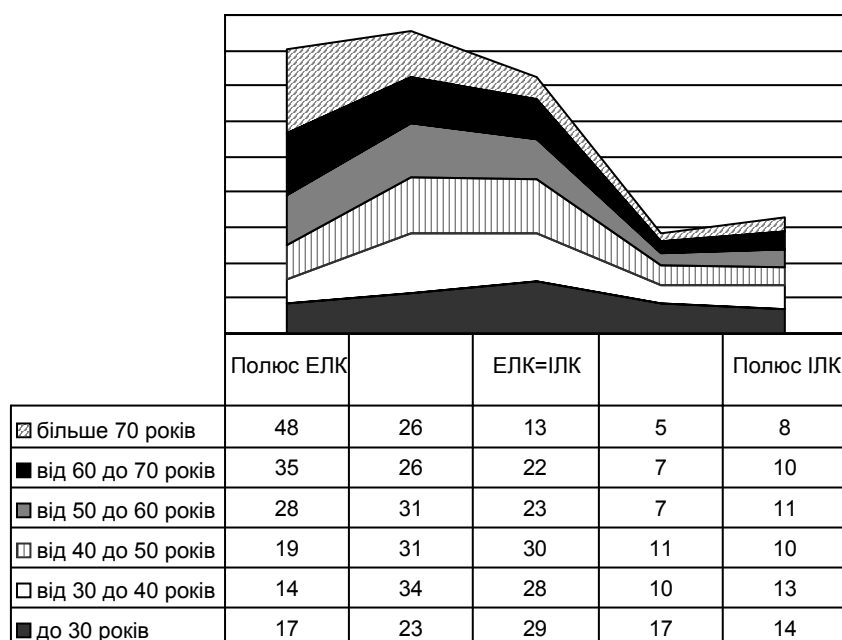
Визначимо, що соціальне підкріплення сприяє формуванню очікування певної соціальної поведінки або дії, що призводить до того ж підкріплення. Такі вивчені очікування сполучень «дія–підкріплення» забуваються або взагалі згасають, якщо надалі підкріплення не відбувається. Істотним параметром усіх очікувань сполучення «дія–наслідок» є ступінь впливу власної діяльності на подальші події. Якщо в минулому люди за певну соціальну поведінку в даній ситуації одержували підкріплення, вони найчастіше повторюють її в подальшому житті. Причому сформоване очікування може привести до постійних форм соціальної поведінки, незалежно від часу і ситуацій. Тобто очікування, генералізоване на основі минулого соціального досвіду, пояснює стабільність і єдність особистості і її функціонування у визначеній соціальній ситуації. Ці очікування виявляються в культурних установках, особливостях переконань і поглядів на роль таких факторів, як доля, щасливий випадок, влада тощо. Причому узагальненість очікувань зовнішньої або внутрішньої підконтрольності підкріплень настільки велика, що поширюється на всі життєві ситуації, набуваючи характеру особистісної диспозиції. Таким чином, необхідно підкреслити важливу тезу, здатну пояснити нинішню ситуацію в нашому перехідному суспільстві: генералізовані очікування відбивають узагальнений досвід різних соціальних ситуацій і визначають сформовану на основі минулих особливостей соціальної взаємодії тенденцію зовнішньо-внутрішньої спрямованості локусу контролю. Це дає змогу прогнозувати можливі реакції і очікування й у майбутньому.

Соціальна детермінанта у формуванні локус-контрольних тенденцій дуже велика, і соціальне середовище постійно вносить свої корективи у поведінку індивіда, змі-

нюючи його. Данні всеукраїнського соціологічного моніторингу 2002 р. висвітлюють таку картину розподілу локус-контрольних тенденцій у різних вікових групах (графік 3).

*Графік 3*

**Розподіл локус-контрольних тенденцій у різних вікових групах (%)**



У віковій групі до 30 років розміщення позицій континууму найбільш близьке до нормального розподілу. Але подальше перебування в певних соціальних умовах визначає характер зміни значень у напрямі наростання зовнішніх локус-контрольних тенденцій.

Узагальнюючи важливість локус-контрольних характеристик, можна відзначити, що вони є соціально-психологічними характеристиками людини, які узагальнюють соціальний досвід індивіда в певних соціальних умовах

й зумовлюють ступінь активності його власних зусиль, спрямованих на подолання життєвих труднощів, почуття особистої відповідальності за події, що відбуваються з ним, пов'язані з вірою в успішне майбутнє. Ці характеристики самосвідомості і світогляду особистості є значущими в реакціях людини на різні події життя, що детермінують процес соціальної регуляції її поведінки. Локус контролю можна подати як феномен, що відбиває здатність людини самоконтролювати свою діяльність і поведінку відповідно до вимог і особливостей соціального середовища; як своєрідний індивідуально-особистісний результат реалізації соціально-контрольного процесу; як досить стійке утворення, що формується в процесі соціального навчання, яке зумовлене специфікою соціальної ситуації і, у свою чергу, опосередковує її.

#### *Література*

1. *Кон И.* Социология личности. – М., 1967. – С. 116.
2. *Rotter J.B.* Social learning & clinical psychology. – New York, 1954. – P. 84.
3. *Rotter J.B., Chance J.E., Phares E.J.* Application of a Social Learning Theory of Personality. – N.Y., 1972. – P. 12.

*Л.Стручкова*

### **ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Соціалізація – це процес освоєння індивідом певної системи знань, норм і цінностей, які дають змогу йому функціонувати як повноправному члену суспільства [14, с. 629]. Водночас соціалізація – це і спільне творення розумної впорядкованості та культурної організації суспільного життя, його цілісності. Б.Паригін розуміє під